BEUKENHOF, HET VOORMALIG KLOOSTER VAN BIEZENMORTEL

ISBN-nummer 90-801585-4-2
uitgever Stichting Heemcentrum 't Schoor Udenhout

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch. mechanisch, door fotokopie, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

VOORWOORD

Beukenhof is gevestigd in het voormalige capucijnenklooster van Biezenmortel. Veel bezoekers van heinde en ver komen naar deze plaats, die een bijzonder rijk verleden heeft. Het klooster was het studiehuis van de paters Capucijnen en later bezinningshuis voor de zusters Franciscanessen. Het klooster was het middelpunt van het kleine kerkdorp Biezenmortel. De Capucijnen en de zusters hebben veel betekend voor Udenhout en Biezenmortel.

Het schrijversteam van Heemcentrum 't Schoor heeft voor de bezoekers van Beukenhof dit boekje gemaakt, teneinde de bezoekers kennis te laten nemen van de historie van het klooster, hun vroegere bewoners en het dorpje Biezenmortel.

Wij hopen dat u genoten heeft van uw verblijf in Beukenhof en zien u graag nog eens terug. Op die manier kunt u zich persoonlijk op de hoogte houden van de vorderingen van het klooster in een vier-sterren-groepsakkommodatie.

Veel leesplezier,

Ingrid Meeuwsen/Henk Donders,
managers Beukenhof

INHOUD

I. DE GESCHIEDENIS VAN BIEZENMORTEL

Met biezen begroeide moerassige grond
Loonse en Drunense duinen
Archeologische vondsten
De middeleeuwen
De ontginning van Biezenmortel
Biezenmortel in de zeventiende en achttiende eeuw
Udenhout en Biezenmortel zelfstandig
Het twintigste eeuwse Biezenmortel

II. HET CAPUCIJNENKLOOSTER EN DE PAROCHIEKERK

Behoefte aan een kerk
De bouwgrond
De bouw van het klooster
Tuin en boomgaard
De parochiekerk

III. OVER DE CAPUCIJNEN

Oorsprong
De structuur van de capucijnen-orde
De opleiding tot pater capucijn
Het leven van een capucijn in Biezenmortel
Nieuwe bestemmingen

IV. VAN KLOOSTER NAAR GROEPSAKKOMMODATIE

Een passende bestemming
Verbouwing tot een moderne groepsakkommodatie

V. DE BUURTSCHAPPEN VAN BIEZENMORTEL

De Zandkant
Het Hooghout
't Winkel
D'n Biezenmortel

I. DE GESCHIEDENIS VAN BIEZENMORTEL

Met biezen begroeide moerassige grond

Omstreeks de vierde eeuw van onze jaartelling is in onze streken sprake van een klimaatsverandering. Het landklimaat verandert in een zeeklimaat. Het water krijgt de overhand in de natuur. Al het onbedijkte land beneden de zeespiegel komt onder water staan. Het laaggelegen westelijk Brabant wordt drassig land. Er vormen zich vele kleine riviertjes zoals Aa, Dieze, Reusel, Lei, Nemer, Donge, Leibeek en -over Biezenmortels grond- de Zandlei. Er zijn keer op keer grote overstromingen. Meer landinwaarts, boven de zeespiegel, wordt het Brabants landschap vooral bepaald door uitgestrekte bossen, ontstaan in de periode van het landklimaat. Midden-Brabant ligt op de grens van beide landschappen. Zo'n grens is natuurlijk geen strakke lijn, maar een brede strook. Dan weer droog, dan weer onder water. Het is moerassig land met afwisselende begroeiing. Soms diepe moerputten, soms onbegaanbare moerasgebieden (de Brand), soms berkenbossen (Berkel), soms wat hoger en droger gelegen gronden (Hooghout, Haaren). Zo kan ook Biezenmortel worden gekarakteriseerd; vooral drassig land, moerasachtig; vandaar de naam "mortel", afgeleid van 'moer' en 'moeras'. In de directe omgeving kunnen zich nog bossen ontwikkelen, waarop het woorddeel 'hout' van Udenhout en Hooghout duidt. Maar Biezenmortel ligt iets lager, is natter, staat vaker onder water, en leent zich slechts voor begroeiing met het dunne hoogopgroeiende riet- of biesgewas. Zo betekent Biezenmortel: met riet (of biezen) begroeide drassige grond.

Loonse en Drunense duinen

Op het grondgebied van de gemeenten Loon op Zand, Drunen en Udenhout ligt een natuurgebied van formaat. Dit gebied dat in de toekomst een nationaal park zal worden, staat bekend onder de naam Loonse en Drunense duinen. De oorsprong van dit unieke natuurgebied ligt in de tijd van oude land-klimaat. De mensen gebruikten de grond niet goed. Roofbouw zorgde voor uitgebreide braakliggende terreinen. Met het latere zeeklimaat kwam er niet alleen veel water, maar ook veel wind, stormen. De wind had vrij spel op het braakliggend terrein en veroorzaakte zandverstuivingen. De aantasting van het oorspronkelijke landschap werd vervolgens versterkt, doordat men de zandverstuiving gebruikte als zandmijn, om zand te winnen om de eigen hoeve te versterken en tegen het water te beschermen. Dat heeft eeuwenlang zo geduurd. Inmiddels, 800 jaren later, is de zandverstuiving al opgerukt tot aan Helvoirt.

Archeologische vondsten

In de nabijheid van de Loonse en Drunense duinen zijn in Biezenmortel ook oude sporen van bewoning aangetroffen. Ter hoogte van de Zandkant zijn 250 werktuigen en afslagen uit het Mesolithicum, het Middenstenentijdperk zo'n 8000 jaren geleden, opgegraven. Van iets latere datum is de urn met drie metalen bijltjes die in 1906 zijn gevonden bij de boerderij "de Slijkhoef"

niet ver van waar nu de dorpskom van Biezenmortel ligt. Deze bijltjes dateren waarschijnlijk uit de Late Bronstijd, zo'n 3000 jaar geleden.

De middeleeuwen

Omstreeks 1200 zijn de Middenbrabantse heerlijkheden Boxtel en Tilburg al vele decennia opgeschrikt door oorlogen tussen het hertogdom Brabant, het hertogdom Gelre en het graafschap Holland. Het is de Brabantse hertog Hendrik I die in 1203 de beslissende veldslagen weet te winnen. De gebieden van Den Bosch, Tilburg en oostwaarts tot aan Limburg gaan definitief behoren tot het hertogdom Brabant. Hertog Hendrik I reorganiseert het openbaar bestuur in het gebied, dat we zijn gaan kennen als 'de Meijerij van Den Bosch'. De meijerij wordt verdeeld in vier kwartieren. De plaats Oisterwijk, de oostelijke wijk van de parochie Tilburg, wordt in het jaar 1215 aangewezen als het bestuurlijk centrum van het westelijke kwartier van de Meijerij van Den Bosch.

In de middeleeuwen zijn Udenhout en Biezenmortel nog altijd niet meer dan moeilijk toegankelijk moerassig gebieden, met een enkele doorgaande weg, ten noordwesten van Oisterwijk.
Het gebied behoort in de nieuwe bestuurlijke indeling tot het kwartier van Oisterwijk en langzaam wordt het land wat droger door het oprukken van de Loonse en Drunense duinen.

De ontginning van Biezenmortel

Met de vorming van de Meijerij en de Kwartieren komt de hertog van Brabant in deze regio stevig in het zadel te zitten en is hij bestand tegen steeds weer nieuwe aanvallen van Holland en Gelre. Het hele gebied, dat eerder eigendom was van de Heer van Tilburg, wordt door de hertog opgeëist en hij gebruikt de verkregen goederen voor diverse doelen. Hij beleent kloosters met landerijen met de bedoeling dat deze in cultuur gebracht worden door te zaaien en te oogsten en aldus bij te dragen aan betere leefomstandigheden. De kloosters fungeren als een soort projectontwikkelaars. De hertog geeft ook aan anderen dan kloosters goederen in leen: vooral inwoners van de Brabantse steden als Den Bosch, Brussel en Antwerpen. Zij bezitten landerijen in en rond Biezenmortel. Die eigenaren van de Biezenmortelse gronden beschikten over de middelen en capaciteiten om de van oorsprong woeste gronden te ontginnen en vruchtbaar te maken.

Veel van deze landgoederen stonden bekend onder de naam van hun oorspronkelijke eigenaar. Zo was er het Coudewatershoefke (eigendom van het klooster van Coudewater in Rosmalen), de Brabanthoeve (eigendom van de familie Brabants), hoeve ten Heyst (eigendom van de familie Van Heijst) en hoeve ter Vriesdonck (oorspronkelijk eigendom van de familie van der Vriesdonc).

Als de woeste gronden eenmaal ontgonnen waren, stonden de omvangrijke hoeven garant voor vaste inkomsten. De pachters van de hoeven voldeden de pacht grotendeels in natura. Die opbrengsten, onder andere graan en hout, konden de verpachters uit de stad vervolgens verhandelen of voor eigen gebruik aanwenden. Behalve de grote pachtboerderijen waren er in

de middeleeuwen ook boerderijen waarop de eigenaar zelf boerde. Die boerderijen waren echter aanmerkelijk beperkter van omvang en vaak met een minder goede grondkwaliteit. Aan het eind van de middeleeuwen, omstreeks 1480 tellen Udenhout en Biezenmortel tezamen 114 woningen, in 1526 zijn dat er 130.

Biezenmortel in de zeventiende en achttiende eeuw

In de zeventiende en achttiende eeuw maakten Biezenmortel en Udenhout deel uit van de zogenaamde "Enige van Oisterwijk". Dit hield in dat de beide plaatsen onder de rechtsdwang van Oisterwijk vielen. Ook kerkelijk vielen ze onder Oisterwijk. De inwoners van Udenhout en Biezenmortel kerkten dan wel in een kapel die op Udenhouts grondgebied stond, maar ze bleven ondergeschikt aan de parochiekerk van Oisterwijk. Ook het recht van dopen, trouwen en begraven bleef nog lange tijd voorbehouden aan de Oisterwijkse kerk. De zeventiende en achttiende eeuw kenmerkten zich door vele oorlogen en daarmee gepaard gaande plunderingen en brandstichtingen. Het uiteindelijke resultaat was dat Brabant generaliteitsland werd, dat wil zeggen dat het onder het bestuur van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden stond, waarbij Brabant echter niet als volwaardig gewest werd beschouwd, maar meer als een van de Spanjaarden veroverd gebied. Onvrijheid van godsdienst en hoge belastingen waren het gevolg.

Udenhout en Biezenmortel zelfstandig

Na het vertrek van de Franse bezetters werd Udenhout in 1815 een zelfstandige gemeente.
In de negentiende eeuw waren de meeste boerderijen inmiddels eigendom van Biezenmortelse inwoners. In de tweede helft van de achttiende eeuw hadden namelijk vele rijke stedelingen en geestelijke instellingen hun grote pachthoeven in Biezenmortel verkocht. Hieraan was debet het feit andere mogelijkheden zich voordeden om kapitaal op een veilige manier te beleggen. Biezenmortel was in deze tijd nog steeds niet meer dan een aantal buurtschappen die deel uitmaakten van de gemeente Udenhout. Voorzieningen zoals een kerk, winkels en scholen waren niet aanwezig, men was daarvoor volledig aangewezen op Udenhout.

Het twintigste-eeuwse Biezenmortel

De komst van de steenfabrieken naar Udenhout en van Huize Assisië (een tehuis voor verstandelijk gehandicapten) zorgde ondermeer voor een explosieve bevolkingsgroei in het dorp. Ook de samenstelling van de bevolking veranderde.
In het bevolkingsregister van Udenhout, 1921/1936, is geregistreerd waarmee de mensen in Biezenmortel hun brood verdienden. Over die periode van 15 jaren wordt van 144 inwoners het beroep vermeld. Daarvan staan er 70 geregistreerd als landbouwer, en nog eens 32 als arbeider, hetgeen gevoeglijk gelezen kan worden als arbeider in de agrarische sector. Iets meer dan 70% van de bevolking leeft van het boerenbedrijf, 50% met

een eigen bedrijf en 20% als boerenknecht. Maar de komst van de steenfabrieken en van Huize Assisië brengt veel andere werkgelegenheid. Mensen komen van heinde en ver om te werken op de steenfabrieken, of op Assisië, andere mensen, met andere gewoontes en andere godsdienstbeleving.

Vlakbij de steenfabriek "Udenhout" werden in korte tijd maar liefst 41 woningen voor de steenfabriekarbeiders gebouwd. In de Capucijnenstraat komen na de bouw van het klooster ook steeds meer woningen. Het pand tegenover Beukenhof, waarin nu café "de Poater" en cafetaria "'t Capucijntje" zijn gevestigd, was was één van de eerste, het dateert uit 1922. Het herbergde toen een kruidenierswinkel en een café. Naast het pand staat een woning die thans in gebruik is als pastorie. De pastor van de st-Josephparochie is zelf een "poater" Capucijn. Voordat het huis bestemd werd als pastorie, was het in gebruik als onderwijzerswoning van de naastgelegen lagere school. Die school is in 1921 op initiatief van de paters Capucijnen gebouwd. Zij kreeg de naam St-Franciscusschool. In de nacht van vier op vijf september 1944 werd ze samen met het achtergelegen Derde-Orde huis door de Duitsers in brand gestoken. Na de oorlog werd de school herbouwd. In 1954 en 1964 is ze verder uitgebouwd. Het gedeelte uit 1964 is thans nog aanwezig, de oudere delen zijn in 1992 gesloopt en vervangen door nieuwbouw.
In de jaren vijftig werden in de Capucijnenstraat de eerste Biezenmortelse twee onder één kap woningen gebouwd. De eerste stonden tussen de Winkelsenhoek en Assisië. Ze werden voornamelijk bewoond door werknemers van Assisië. In de jaren daarna werd de Capucijnenstraat van de Winkelsenhoek tot de Biezenmortelsestraat volgebouwd. Eind jaren zestig werd begonnen met de verwezenlijking van een nieuwe wijk in de omgeving van het kerkhof en de kleuterschool. Die wijk is inmiddels volgebouwd, nu vinden bouwactiviteiten plaats op de eeuwenoude akkergronden van het leengoed "de Vorselaar", ten oosten van de Capucijnenstraat, vlakbij de lagere school.

II. HET CAPUCIJNENKLOOSTER EN DE PAROCHIEKERK

Rond het jaar 1920 deed zich in de buurten 't Winkel en Biezenmortel een gebeurtenis voor die voor Biezenmortel van historisch belang is geweest. Midden in de akkers, tussen deze buurtschappen, werd een klooster met een kerk gebouwd. Vanaf dat moment heeft de ontwikkeling van Biezenmortel zich voltrokken rondom het klooster.

Behoefte aan een kerk

In de eerste jaren van de twintigste eeuw ontstonden in Midden-Brabant op diverse plaatsen parochiekerken in kleinere katholieke gemeenschappen. Ook in de buurtschappen Biezenmortel en 't Winkel ontstond de behoefte aan een eigen parochiekerk, omdat de afstanden naar de kerk van Udenhout erg groot waren. Daarnaast kwamen ook in deze gemeente goed berijdbare wegen praktisch niet voor. De bewoners merkten vooral in de donkere winterse dagen hoe lastig het was om een bezoek te brengen aan de kerk, de scholen, de kruidenier en andere dorpswinkels.
Meerdere malen hadden de bewoners van beide buurtschappen bij de bisschop aangeklopt en daarbij aangedrongen mee te werken aan de stichting van een parochie geleid door wereldgeestelijken. Maar voor het bouwen van een kerk is naast een goed gevulde geldbuidel ook bouwgrond nodig. En dat was vroeger ook een probleem.

Door toevallige contacten met de orde van de paters Capucijnen leken de tijden gunstig voor Biezenmortel. In de oorlogsjaren (1914-1918) was namelijk een pater Capucijn op bedeltocht in Udenhout. Daar woonde een zekere Willem van Iersel ook wel 'meneer Willem' of 'Gouden Willem' genoemd. Deze zoon, enig kind van de oud-burgemeester van Udenhout, was een vrijgezel, die zeer rijk was en veel aan liefdadigheid deed. Hij woonde in Udenhout in het herenhuis tegenover het raadhuis op het adres Schoorstraat 2. De Capucijn vertrok niet met lege handen uit Udenhout en in de daaropvolgende jaren ontvingen de Capucijnen nog regelmatig financiële steun van Willem van Iersel.

In de herfst van 1918 doet Willem van Iersel de Capucijnen een aanbod: hij bezit in Helvoirt op 't Laar een hoeve ter grootte van 25 hectare die hij aan de orde wil schenken om er een studieklooster op te bouwen. De Capucijnen zijn erg content met de aangeboden schenking. Ze hebben echter wel een bedenking. Elk studieklooster van de Capucijnen moest namelijk worden voorzien van een openbare kerk. Aangezien in de omgeving van de boerderij van Van Iersel weinig mensen woonden, was de bouwplaats in hun ogen toch niet zo geschikt.

Deze mening werd ook gedeeld door de inwoners van Biezenmortel, die graag hadden gezien dat de Capucijnen hun studieklooster en kerk in Biezenmortel zouden bouwen. Ze werden daarin gesteund door hun burgemeester, Henri van Heeswijk. Onmiddellijk wordt een actiecomité gevormd om alsnog te proberen het klooster en met name de parochiekerk te krijgen

'tussen Biezenmortel en 't Winkel'.

De Capucijnen delen Van Iersel tenslotte mede, dat zij met het oog op de zielzorg besloten hebben hun klooster in Biezenmortel te bouwen. Van Iersel zou dan zijn gronden in Helvoirt kunnen ruilen met gronden in Biezenmortel om deze vervolgens te schenken voor de bouw van het klooster. Van Iersel was hier echter niet toe bereid. Alleen als het klooster op zijn grond in Helvoirt werd gebouwd was hij genegen de bouwgrond te schenken.

Intussen is burgemeester Van Heeswijk persoonlijk druk bezig om in Biezenmortel voldoende aaneengesloten gronden te verkrijgen, onder andere door ruil, om aldaar het Capucijnenklooster met een parochiekerk te vestigen. Hij gaat daarbij persoonlijk alle ingezetenen van de toekomstige parochie af voor een geldelijke bijdrage. De inwoners tasten royaal in de buidel.

De bouwgrond

Het bisdom had bepaald, dat het studiehuis in Biezenmortel gebouwd moest worden, ongeveer halverwege de buurtschappen Biezenmortel en 't Winkel. De afgevaardigden van de bewoners hadden aan de bisschop gegarandeerd dat de bouwgrond er zou komen.

Al voordat op 13 juni 1919 de beslissing gevallen was dat de Capucijnen zich in Biezenmortel zouden vestigen, had burgemeester Van Heeswijk de nodige grondtransacties geregeld en toezeggingen voor geldelijke bijdragen verzameld. Dat moest nog uitgewerkt worden. Op 22 juli kwam de burgemeester in Den Bosch verantwoording afleggen van zijn inspanningen om de vestiging van de Capucijnen mogelijk te maken. In de financiële verantwoording van de burgemeester staat, dat de totale oppervlakte bouwgrond aan de orde is geschonken.

De actieve burgemeester Van Heeswijk heeft de voltooiing van de bouw niet meer mogen beleven. Enkele weken voor zijn overlijden had hij nog wel de eerste steen voor het bouwwerk gelegd. Dat was op 15 juli 1920. Bij deze steenlegging was ook Willem van Iersel aanwezig, alsmede zijn huisvriend kapelaan Mooren.
Op de gedenksteen, ingemetseld in de voorgevel van het gebouw, naast de ingang van het klooster, is een Latijnse tekst gebeiteld. De letters zijn thans verweerd en moeilijk leesbaar. Vrij vertaald staat er te lezen: 'Door mij Henricus van Heeswijk gelegd, burgemeester van Udenhout, anno 1920'.

De bouw van het klooster

Spoedig nadat de bouwvergunning was verleend, begonnen de Capucijnen aan de bouw van het nieuwe klooster. De architect van het studieklooster te

Udenhout is broeder Felix van Dennenburg, in de wereld Cornelis (Kees) Johannes Baijens. Hij werd op 6 oktober 1863 te Deursen - Dennenburg (gemeente Ravenstein) geboren. Hij overleed op 20 oktober 1942 in het klooster te Velp bij Grave.

Het bouwwerk bestaat uit een hoofdgebouw met buitenafmetingen van ongeveer 60 bij 40 meter met daarnaast een bijgebouw van 89 meter lang en circa 6,5 meter diep. Het hoofdgebouw bestaat uit drie bouwlagen en een zolder. Binnen de muren van het gebouw bevinden zich twee binnenpanden met daaromheen pandgangen, waarvan één binnenpand in gebruik wordt genomen als begraafplaats voor kloosterlingen. Binnen het royaal opgezette klooster zijn diverse afzonderlijke ruimten bestemd voor kerk, dagkapel, slotkapel, refter, kloostercellen, studieruimten, spreekkamers, bibliotheek, keuken en diverse werkvertrekken. Het gehele gebouw is ongeveer één meter boven het maaiveld geplaatst, zodat overal trappen gemaakt moesten worden. Onder het bouwwerk komen kelders en kruipruimten voor. De nokhoogte van het dak van het klooster ligt op 15,15 meter boven het vloerpeil, de nok van de kerk is 2,50 meter hoger. Nog hoger is de torenspits, die reikt tot 31,75 meter boven het vloerpeil. De spits steekt dus 14 meter boven het dak uit. Het hoogste punt van de watertoren bereikte slechts het schamele niveau van 23 meter boven vloerpeil. Het bijgebouw heeft de normale hoogte van een burgerwoning. In dit bijgebouw werden later gevestigd: timmerwinkel, berging, boekbinderij, tuinschuur, ververij, meelkamer, bakkerij, paardestal, brouwerij, wasserij, en tenslotte de stookplaats voor de stoomketel. Deze bijbouw kwam het eerst gereed.

In het najaar van 1919 kwam als eerste broeder Fortunatus van Baardwijk naar Biezenmortel om daar met de werkzaamheden te beginnen. Hij was er uitvoerder en opzichter. Op 15 september 1919 werden eerst de nog op het veld staande gewassen afgevoerd; toen kon het grondwerk beginnen. De feitelijke leiding van de bouw berustte bij broeder Felix. De ruwbouw van het kloostercomplex werd opgedragen aan de firma Adrianus P. Brekelmans en Zoon, aannemers te Udenhout. Dit bedrijf heeft alle verbouwingen van het klooster tot in 1967 uitgevoerd. Brekelmans werkte niet voor een afgesproken vast bedrag. Bepaalde werkonderdelen waren aanbesteed, andere onderdelen werden op uurloonbasis uitgevoerd, en de op het werk aanwezige broeders Capucijnen staken ook letterlijk de handen uit de mouwen van hun pijen.

Voordat de bouw echt uit de grond kwam, moest er grondwerk verricht worden. De inwoners van Biezenmortel hadden aangeboden dit zware - werk te klaren en ook de benodigde stenen bij de steenfabriek Udenhout op te halen. Bij deze grondwerken hadden de arbeiders te kampen met wateroverlast. Die winter was er namelijk een grote Maas-dijkdoorbraak bij Cuijk, waardoor ook Biezenmortel veel last kreeg van opdringend water. Die kwelling had men al tientallen jaren niet meer gehad. Het was toen op de bouwplaats een en al modder.
Maar na de waterwinter volgde er een even ongekende droogte, volgens mensenheugenis nooit gekend. In de zomer van 1920 tot de herfst van 1921

kwamen bijna geen regendagen voor. Men kon bij de bouw goed doorwerken, er was geen regenverlet van betekenis. Het gebouw kwam daardoor goed droog onder de kap.

Al spoedig kwam het bijgebouw klaar. Deze werd in gebruik genomen als voorlopig verblijf van de broeders, die op de bouw werkten. Spoedig woonden daar een architect, een opzichter/uitvoerder, twee schilders, een kok, een kleermaker en een elektricien. Deze broeders leverden een groot aandeel aan de bouw. Volgens een getuige van de beide schilders zijn in totaal 14.000 ruiten in het bouwwerk geplaatst. In een gedeelte van de bijgebouwen (de latere brouwerij) werd tijdelijk een noodkapel ingericht. De inrichting was eenvoudig en bestond uit een altaar en beelden uit andere kloosters. Oorspronkelijk was de noodkapel alleen voor eigen gebruik van de Capucijnen. Later werden ook ouden van dagen en zieken uit Biezenmortel toegelaten.

Op de foto's zijn aan de straatzijde van het klooster,op de eerste etage een viertal loggia's te zien, een soort naar binnenspringende balkons. Achter deze loggia's waren de ziekenkamers gesitueerd. Tussen de ziekenkamers was juist boven de kloosteringang een aparte kapel gebouwd voor het bijwonen van de Heilige Mis door de bedlegerige medebroeders.
Al snel nadat de Capucijnen het klooster hadden betrokken, was er al gebrek aan ruimte, de loggia's moesten worden voorzien van gewone ramen en de ziekenzaaltjes werden omgebouwd tot studielokalen.
Dat was dus de eerste verbouwing; er zouden er nog vele volgen. Zo is van buiten zichtbaar dat de schoorstenen boven diverse stookplaatsen zijn afgebroken. Op de zolders zijn de schoorsteen-doorvoeren nog duidelijk aan te wijzen. De stookplaatsen zijn verdwenen, toen de centrale verwarming werd aangelegd.
Men dient zich te realiseren dat dit grote gebouw oorspronkelijk slechts op enkele plaatsen werd verwarmd. De cellen, studiekamers en werkvertrekken kenden geen stookgelegenheid, de keuken en de refter wel. De kamer van de gardiaan (overste) lag boven de refter; er liep een schoorsteen door zijn kamer. Wellicht kende hij het spreekwoord 'wie het dichtst bij het vuur zit,...'

Terwijl de bouw gestaag vorderde, werd er ook al gewerkt aan het graven van een gracht rond het kloostercomplex. Vlak achter de gracht werd een taxushaag geplant. Gracht en haag dienden voor afsluiting en beveiliging van het complex. Zelfs het parochiekerkhof lag binnen de grachtengordel. In de loop der tijden zijn de grachten grotendeels gedempt; enige resten zijn nog zichtbaar aan de west-en noordzijde van het complex.

Het achterste pandhof binnen de muren werd ingericht als kloosterkerkhof. De motivering voor de keuze van deze plek was: "de religieuzen die telkendage daar voorbij moeten komen, behouden op deze wijze de overleden medebroeders in herinnering." Toen in 1994 het klooster verkocht werd om er een groepsakkommodatie van te maken, zijn de negenendertig op het kerkhof begraven Capucijnen overgebracht naar het parochiekerkhof dat op een steenworp afstand van het klooster ligt. De

Capucijnen zijn daar herbegraven in een gezamenlijk graf waarop later een monument is aangebracht, zodat de herinnering aan hen ook in de toekomst bewaard zal blijven.

Aan de westzijde van het klooster werd in 1920 een watertoren gebouwd. Aan de voet van de toren waren de buitenafmetingen 6,5 bij 5 meter. De top van de toren reikte tot 23 meter boven het vloerpeil en stak daardoor ongeveer acht meter boven de nok van het klooster uit. De waterreservoirs waren aangebracht boven het niveau van 15 meter. Er waren twee stalen ketels, elk met een geschatte inhoud van circa vijfduizend liter.
Onder de toren was een waterkelder aanwezig met een diepte van drie meter, terwijl de toren zwaar gefundeerd was. Behalve onder de watertoren waren onder het klooster grote waterkelders gebouwd. In deze putten werd het regenwater van de daken verzameld.
De watertoren bestond uit vijf etages: de waterkelder, de werkruimte op vloerniveau, twee etages met normale lokalen en de ruimte voor de watertanks.

De watertoren hoefde niet erg lang aan zijn oorspronkelijke functie te voldoen. In 1938 werd in Udenhout een netwerk van drinkwaterleidingen aangelegd en werd het klooster op het openbare net aangesloten.
Geleidelijk werd de toren buiten bedrijf gesteld en werd het onderhoud achterwege gelaten.
In de oorlogsjaren gebruikte de bezetter de toren als strategisch uitzichtspunt.

In de jaren zestig ontdekte men scheurtjes in het metselwerk. Bang voor instortingsgevaar besloten de Capucijnen in 1965 de toren door aannemer Henri Brekelmans te laten onthoofden en daarbij de waterhouder geheel te slopen. Steen voor steen. De onderbouw werd onder de kap van het klooster weggemoffeld.
De waterkelders zijn nog steeds aanwezig. Een pomp met elektromotor vult naar behoefte de visvijver bij en levert het water voor de be-sproeiingsinstallaties.

Voor de studenten van 'Udenhout' was het beklimmen van de toren steeds een avontuurlijke onderneming. Via steile ladders naar boven klauteren en dan over de balustrade gaan hangen en naar beneden schreeuwen, was een geliefde attractie.
Het luik bovenop de toren werd bij elke tocht voorzien van een inscriptie van de waaghals. Dat waren steeds jongensnamen, totdat op zekere dag de naam 'Marietje' werd ontdekt. De gardiaan hoorde dat en was woedend. Wie had er een vrouw naar boven gesmokkeld? De kwestie werd opgelost: een student had het luik losgeschroefd en in de spreekkamer zijn zusje Marietje gevraagd haar naam in het hout te kerven. En de rust keerde weer terug in het klooster.

In de loop van 1921 betrokken ruim zestig religieuzen het klooster voor 'Hogere Studiën' te Udenhout. Het waren in hoofdzaak jonge fraters (de toekomstige paters Capucijnen), die zich op wijsbegeerte toelegden en

jonge broeder-novicen. Nadat al deze religieuzen het nieuwe onderdak hadden betrokken, zegende pater provinciaal het gebouw op 27 oktober 1921 in. Het rectoraat werd gesticht op 25 december 1921. De consecratie door de bisschop werd uitgesteld tot 1925.

Reeds eerder, in de vergadering van 4 augustus 1920, had de definitie (het bestuur van de provincie der Capucijnen) beslist dat de patroon van de hulpparochie de heilige Joseph zou zijn. Om tot een officiële oprichting van de parochie te komen, schreef de provinciaal op 9 november 1920 naar het bisdom dat er een patroonheilige was gekozen. Waarom de heilige Joseph werd gekozen, heeft de bisschop niet bekend gemaakt, en de archieven van de definitie zijn niet openbaar.

Ter gelegenheid van de consecratie werd op 11 juli 1925 in de voorgevel van het klooster het beeld geplaatst van de Heilige Bonaventura, de patroon van het klooster. Bonaventura was een volgeling van Franciscus, die rond het jaar 1300 de generaal-overste van alle minderbroeders in de wereld was. Onder zijn leiding zijn in de 13e en 14e eeuw de verschillende stromingen van volgelingen van Franciscus op één lijn gezet. Hij was tevens verbonden aan de Parijse universiteit, waar hij ook kardinaal was. Vanwege zijn binding met de wetenschap is hij voor de Capucijnen de patroon van de 'Hogere Studiën'.
Het beeld, uitgevoerd in gewapend beton voor buitenopstelling, werd geleverd door kunstatelier 'St. Lucia' te Tilburg en kostte honderddertig gulden.

Tuin en boomgaard

Het klooster werd gebouwd in het landelijk gebied van Udenhout. De grondoppervlakte die oorspronkelijk bij het klooster hoorde bedroeg 4.64.60 hectare. Thans is daar nog circa 3.20.00 ha van over. Een deel van grond rondom het klooster was bestemd als tuin en boomgaard. Broeder Felix ontwierp een plattegrond voor deze moestuin en boomgaard. Tuinarchitect Alphons van der Bom uit Oudenbosch maakte de tekening voor de beplanting van bomen en struiken.

Om de moestuin wat vruchtbaarder te maken, werd in mei 1922 aan de boeren van Biezenmortel en 't Winkel gevraagd jaarlijks een kar mest af te leveren. Bij toerbeurt was het ene jaar Biezenmortel en het andere jaar 't Winkel aan de beurt. De tegenprestatie was veelal een goede sigaar. Dit gebruik is zeker tot aan de oorlogsjaren voortgezet. Behalve groenten uit eigen moestuin aten de Capucijnen ook verse eieren van hun kippen.

Een groot gedeelte van de laanbomen bestond uit de toen veelvuldig aangeplante Amerikaanse eik. Maar helaas, de in de tuin aangelegde eikebomen floreerden niet zo goed. Reeds op 5 februari 1925 verving boomkweker J. van den Oever de Amerikaanse eik in de lanen door nieuwe beuken. De beuken voelden zich wel thuis op deze grond en hielden stand tot de grote storm van 1984. Toen knapte een gedeelte af als luciferhoutjes. Nu staan er twee rijen prachtige beuken en twee rijen inlandse eiken.

De parochiekerk

In 1921 veranderde er veel voor de Biezenmortelse mensen. De paters Capucijnen bouwden een klooster en een kerk in Biezenmortel. De mensen uit Biezenmortel hoefden voortaan niet meer naar de Udenhoutse St-Lambertuskerk om de dienst bij te wonen, maar konden terecht in hun eigen parochiekerk.

De kerkmeubilering was bij de inzegening nog zeer primitief. Het altaar uit de noodkapel werd als hoofdaltaar ingericht, een preekstoel werd haastig in elkaar getimmerd. De stoelen werden uit de noodkapel gehaald, evenals twee biechtstoelen. Dat was alles.
Maar spoedig kwam daar verandering in. Reeds in 1921 had een schenker uit Udenhout twee houten communiebanken gekocht. Men ging hiervoor ver van huis, want de leverancier Ferdinand Studflesser kwam uit St. Ulricht in Groden, dat gelegen is in Zuid-Tirol, Italië. Deze banken werden in februari 1922 geplaatst.
De vaart zat er in, want diezelfde maand gaf de Sint Josephstichting opdracht tot het maken van kerkbanken naar ontwerp van broeder Felix. De banken zijn vervaardigd door de firma Chalot in Princenhage bij Breda. Eind september werden de banken geleverd en konden de losse stoelen afgevoerd worden. Er werden vier voorbanken, vier achterbanken en 44 middenbanken geplaatst, elk geschikt voor vijf zitplaatsen. Later werden er banken tussen geplaatst, zodat de dwarsdoorsteken verdwenen. Ook werd elke bank herverdeeld in zes zitplaatsen.

Men behielp zich nog altijd met het noodaltaar. De Capucijnen en de parochie wilden wel wat meer. Daartoe moest er geld ingezameld worden, waarvoor iedereen zich inzette. Reeds in 1922 werd het hoofdaltaar gekocht voor *f* 5000 en voor in het priesterkoor geplaatst. De achterwand werd door broeder Felix gemaakt van Slavonisch hout, een fijndradige houtsoort, genoemd naar het land van oorsprong, Slavonië. Deze houtsoort komt in Oost-Europa veel voor. In 1925 volgde het Maria-altaar, twee jaar later het Franciscus-altaar. Al deze meubels werden gekocht bij M. van Bokhoven-Jonkers te 's-Hertogenbosch. Als dank voor deze opdrachten schonk dit bedrijf het Piëta-beeld, dat geplaatst werd in een nis van de kerk.
Er kwamen nog meer schenkingen binnen, afkomstig van Biezenmortelse families, maar soms ook van anderen. Voor de vuist weg is de lijst van geschenken als volgt: een Mariabeeld, een beeld van Franciscus en van Antonius, de statielijsten voor de kruisweg, de loper voor het koor, de godslamp, de ciborie (kelk voor het bewaren van de hosties) en ook de angelusklokken voor het torentje op de kerk. Als laatste meubelstuk werd in 1931 de preekstoel geschonken.

Doordat de Biezenmortelse kerk een rectorale hulpkerk van Udenhout was sprak men van een rector in plaats van een pastoor. De eerste rector was pater Benedictus van den Heuvel, van 25 december 1921 tot 17 september 1924.

Officieel wordt de St. Jozefparochie pas een zelfstandige parochie, geheel onafhankelijk van de H. Lambertusparochie van Udenhout, op 4 augustus 1981. De eerste echte pastor werd de thans nog residerende Monaldus van den Broek, Capucijn.

De kerk van het klooster is na de verkoop aan de Holding Beukenhof Biezenmortel B.V. behouden voor de St.Josephparochie van Biezenmortel. In 1995 is de kerk door vrijwilligers nog grondig verbouwd en opgeknapt, zodat de kerkdiensten in Biezenmortel nog vele jaren onder optimale omstandigheden kunnen plaatsvinden.

III. OVER DE CAPUCIJNEN

Oorsprong

Het eerste Capucijnenklooster op het huidige Nederlandse grondgebied werd in 1609 te Maastricht gevestigd. Ofschoon het stadsbestuur daar geen toestemming meer gaf tot vestiging van nieuwe kloosters, werd een verzoek van de Capucijnen toch ingewilligd. De reden waarom men een uitzondering maakte was,"dat deze religieuzen vol ijver en brandende liefde zijn om diensten te bewijzen bij de verpleging van besmettelijke zieken". In 1611 betrokken in 's-Hertogenbosch de eerste paters een voor hen verbouwd particulier huis. De werkzaamheden van de paters bestonden toen vooral uit het houden van predikaties en bijzondere godsdienstoefeningen in verschillende kerken van 's-Hertogenbosch. In 1629 werd de stad door Frederik Hendrik ingenomen. Dit betekende het begin van de onderdrukking en vervolging van de katholieken, die alleen in het geheim en in schuilkerken bijeen konden komen. Enkele paters bleven als missionarissen in de stad werkzaam. Tot 1761 bleven de Capucijnen zo in Den Bosch functioneren. Eerst in 1798 keerden ze officieel in de stad terug. In 1882 werd het klooster in Tilburg betrokken. In 1887 werd een pril begin gemaakt met een klein seminarie dat later bekendheid kreeg als "Langeweg".

De structuur van de Capucijnen-orde

De Capucijnenorde is een internationale orde over de hele wereld verspreid. De centrale overheid zetelt in Rome. Dat bestuur bestaat uit een generale overste met zes medebestuurders uit de hele wereld gekozen. Verder wordt de orde weer per land ingedeeld, per land in provincies, Nederland kent één provincie, Frankrijk drie, Duitsland twee, dat hangt af van de grootte van het land en het aantal kloosters. Een landelijke provincie wordt bestuurd door een provinciaal overste met vier medebestuurders, definitoren genoemd. De regionale groepering is verdeeld over verschillende kloosters. In een klooster is de gardiaan overste met de vicaris als plaatsvervanger, onderoverste, geassisteerd door een of twee mensen die samen met de gardiaan en de vicaris het dagelijks bestuur vormen. In een klooster waar studenten woonden was de gardiaan ook hun overste met als onmiddellijke begeleider een directeur.

Aan ieder klooster was een zogenaamde "openbare kerk" verbonden, die voor iedereen toegankelijk was en waar iedere gelovige zijn zondagsplicht kon vervullen. Zo was het bijvoorbeeld in den Bosch, Tilburg enz. Soms werd door de bisschop zo'n kerk ook bestemd voor de in de omgeving wonende gelovigen. De kerk werd dan een "rectoraatskerk" genoemd en degenen die daarvoor was aangewezen "de rector". De rector had de pastorale zorg voor dàt gedeelte van een parochie, dat tot zijn rectoraat behoorde. Zo was het ook in Biezenmortel. De gardiaan van het klooster vervulde automatisch deze functie.

De opleiding tot pater Capucijn

Wanneer een jongen de lagere school doorlopen had, kon hij worden toegelaten tot het klein seminarie; dit was gevestigd in Langeweg; na de oorlog in Oosterhout. Het omvatte 6 jaar gymnasium. Daarna ging men naar het noviciaat in Tilburg. De volksmond noemde dat "hij werd gekleed" Dit begon namelijk met de inkleding met het habijt en de kruinschering of tonsuur. De tonsuur was een teken dat de getonsureerde gebroken had met de wereld en haar ijdelheden en zich had toegewijd aan de dienst van God.

De Capucijnen mochten nooit in burgerkleding lopen, ook niet boven de rivieren. Daar droeg men een lange zwarte jas over het habijt en een hoed. Ook het laten groeien van de baard en het lopen op blote voeten werd zwaar aangeslagen.
Het noviciaat is een proefjaar, waarin zowel de kandidaat als de gemeenschap bezien of dit leven hem tot het kiezen van deze specifieke vorm van religieus leven inspireert. Was de uitslag gunstig, dan werd na afloop van het jaar het noviciaat afgesloten met de "kleine professie", waarmee men zich voor drie jaar aan de orde verbond door de eenvoudige geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid. Na die drie jaar volgde de "plechtige professie", waarmee men zich voor heel het leven bond aan de Orde door de drie genoemde geloften. In de drie jaar tussen noviciaat en plechtige (of eeuwige) geloften viel de studie in de filosofie met aanverwante vakken. Na de plechtige professie volgde vier jaren theologische studie, die afgesloten werd met de priesterwijding.

Eens in het jaar kwam de bisschop van Den Bosch of een missiebisschop van de Capucijnen priesterstudenten tot priester wijden. Dat was een heel bijzondere gebeurtenis voor Biezenmortel. Er kwamen familieleden van heinde en ver naar de priesterwijding. Velen bleven een nacht over, sommigen bij gastgezinnen, om daags na de priesterwijding de eerste H. Mis, opgedragen door de neomist mee te maken. (Een neomist is een pas gewijd priester.) Hij droeg dan zijn eerste mis op met assistentie van een ervaren priester om eventuele fouten in het opdragen van de mis te corrigeren.

Na de priesterwijding werden enkelen aangewezen om verdere studies te maken, de overigen gingen naar Breda voor een jaar van praktische inleiding op, hetzij het apostolaat in eigen land, hetzij in de missie; tegenwoordig noemt men dit een stage-jaar.

Het leven van een Capucijn in Biezenmortel

's Morgens werden de religieuzen al vroeg gewekt, waarna zij ongeveer twee uren (met korte onderbreking) in gebed doorbrachten. Daarna volgde in stilte het ontbijt. De verdere voormiddag werd in stilte doorgebracht met arbeid en studie. De studenten hadden drie lessen. De morgen werd afgesloten met het gezamenlijk bidden van een gedeelte van het brevier, waarna het middagmaal (als regel in stilte) volgde. Biddend voor de weldoeners ging men dan nog naar de kerk, waarna recreatie volgde. Deze werd besloten met bidden van de Vespers. De verdere middag werd weer

besteed aan studie of handenarbeid en om 6 uur kwam men weer samen voor gebed (deel van dagofficie, rozenhoedje, meditatie). Na het avondeten volgde een korte recreatie tot half negen, waarna ieder zich terugtrok op zijn cel. Men lag al vroeg op bed, want te middernacht werd men weer gewekt voor het nacht-officie, dat een klein uur duurde. Dit nacht-officie werd in Udenhout nog gehandhaafd tot ongeveer 1962. .
Franciscus had zijn broederschap al genoemd: de orde van boetvaardigheid. Ook de Capucijnen kenden veel vasten- en onthoudingsdagen naar het voorbeeld van Franciscus zelf. In het jaar waren er 3 verplichte vastentijden van 40 dagen; verder waren alle vrijdagen en zaterdagen vastendagen, (dit betekent, dat men slechts één volle maaltijd mocht gebruiken; 's morgens en 's avonds aanmerkelijk minder) en alle woensdagen onthoudingsdagen (dat is op die dag geen vlees eten). De tijd dat er gerookt mocht worden was vroeger zeer beperkt. Sterke drank werd nooit geschonken, wel eigen gebrouwen bier.

Alleen de gardiaan-rector en kapelaans kwamen aanvankelijk met de mensen in Biezenmortel in aanraking. Voor de overige religieuzen en zeker voor de studenten waren dergelijke contacten niet toegestaan en ook praktisch onmogelijk. Later veranderde dit, de Capucijnen speelden een belangrijke rol als stimulators van diverse Biezenmortelse verenigingen op onder andere het gebied van judo, zang en toneel.

Nieuwe bestemmingen

Zoals bij alle religieuzen in heel Europa is de aanwas ook bij de Capucijnen zeer gering. Dit verschijnsel viel samen met een ander. Tot ongeveer 1965 had het bisdom en elke Orde of Congregatie een eigen opleiding in filosofie en theologie. Men begon in te zien, dat dit een geweldige versnippering van krachten betekende. Daaruit ontstond het streven naar gecombineerde opleidingen. Dit resulteerde uiteindelijk in de Theologische Faculteit, die gelieerd werd aan de Katholieke Economische School in Tilburg (thans Katholieke Universiteit Brabant).

Gevolg hiervan was dat de studenten van de Capucijnen naar Tilburg verhuisden en het klooster in Biezenmortel leeg kwam te staan. Het klooster werd verkocht aan de Zusters Franciscanessen van Etten, die het bestemde voor bezinningshuis voor zusters van de eigen congregatie en in het begin ook voor leerlingen van de kweekschool uit Etten-Leur. Op 28 september 1967 betrokken 46 vitale bejaarde zusters het klooster. In de bijna 27 jaar dat de zusters in Biezenmortel woonden waren ze op velerlei wijze betrokken bij de Biezenmortelse gemeenschap. In 1994 is het klooster aangekocht door de Holding Beukenhof Biezenmortel B.V. met als doel het te gaan exploiteren als groepsakkommodatie.

IV. VAN KLOOSTER NAAR GROEPSAKKOMMODATIE

Een passende bestemming

Tot april 1994 werd het klooster bewoond door 28 zusters waarvoor het gebouw steeds onpraktischer werd gezien hun leeftijd en grootte van het gebouw. Besloten werd te verhuizen naar Etten-Leur, naar het moederhuis, waar een nieuwe vleugel aan het bestaande klooster was gebouwd die aan de eisen van deze tijd voldoet.
Belangrijk voor de vertrekkende zusters was dat de afspraak die was gemaakt met de oude bewoners, de Capucijnen, dat de kerk gebruikt kan en mag worden door de parochie, St. Joseph, van Biezenmortel gehandhaafd kon blijven en worden overgedragen aan de nieuwe eigenaar. Aan deze wens van de zusters werd voldaan en kon men met een gerust hart en geweten het pand overdragen aan de nieuwe eigenaars. Ook de gemeente Udenhout, waaronder Biezenmortel ressorteerde, was een voorstander van deze nieuwe bestemming voor het klooster. Met enige argwaan werd gekeken naar de plannen van de nieuwe eigenaars om het klooster te moderniseren en te gaan gebruiken als groepsakkommodatie. Voor de koop werd gesloten werd in het gemeenschapshuis "de Vorselaer" een voorlichtingsavond voor de buurtbewoners georganiseerd waar de heren Nagels, Van Knegsel en Donders van Beukenhof en de burgemeester van Udenhout met een wethouder de plannen toelichtten en vragen beantwoorden van de inwoners van Biezenmortel.

Verbouwing tot een moderne groepsakkommodatie

Groepsakkommodatie wil zeggen het bieden van logies en restauratieve voorziening voor groepen, in ons geval minimaal twaalf personen, met meerdaagse arrangementen, bijvoorbeeld weekend- of midweekarrangementen.

In maart 1994 werd begonnen met de eerste aanpassing van het gebouw: het plaatsen van een nieuwe entreetoren aan de zuidkant van het klooster, terwijl de zusters nog in het gebouw woonden. Na hun vertrek, op 19 april 1994, werd gestart met de uitvoering van het 5-jarenplan om het ietwat onpraktische klooster om te toveren in een moderne groepsakkommodatie. De eerste stap was al gezet: de toren. De tweede stap was om zo snel mogelijk een deel van het gebouw gebruiksklaar te maken voor één of twee groepen gasten en woonruimte te creëren voor de familie Donders, die de dagelijkse exploitatie voert als mede-eigenaar. De eerste gasten logeerden drie weken later in Beukenhof.
Het vijf-jarenplan omvat o.a.: de entreetoren, om het gebouw gemakkelijker toegankelijk te maken, aanpassingen voor mensen met een handicap, nieuw sanitair, nieuwe bedden, nieuwe meubels, inrichten van een grand café, een bruin café en een restaurant, overkappen van de patio tot wintertuin, het sfeervol inrichten van huiskamers (groepsverblijven), restylen van de tuin, het oude kerkplein veranderen in een gezellig dorpsplein en het creëren van parkeerplaatsen. Een deel van deze plannen is gerealiseerd en er zijn nu al drie cafés, een feestzaal en diverse studiezalen. Beukenhof probeert zo milieuvriendelijk te bouwen en te verbouwen en daarbij gebruik te maken

van natuurlijke materialen om zo een deel van de sfeer van het oude klooster te behouden.

Op dit moment, medio 1996 kunnen in Beukenhof groepen van 12 tot 150 personen een aantal dagen doorbrengen waarbij door middel van goede maaltijdverzorging en een gezellige informele benadering het een ieder naar de zin gemaakt kan worden. Het maakt dan niet uit waarvoor men komt; bezinning, training, familiereünie, cursus of zomaar voor een feest of vakantie.

V. DE BUURTSCHAPPEN VAN BIEZENMORTEL

Na de stichting van het Capucijnenklooster en de daarmee gepaard gaande oprichting van de parochie Biezenmortel zou een gedeelte van de gemeente Udenhout voortaan aangeduid worden als "het kerkdorp Biezenmortel". Het territorium van de nieuwe parochie werd aan de noordzijde begrensd door de Loonse en Drunense duinen, ten westen door de Gommelsestraat en de Heusdensebaan, ten oosten door de Gijzelsestraat/Runsvoort en ten zuiden door het natuurgebied de Leemputten. Voordat er sprake was van het Capucijnenklooster was er eeuwenlang slechts melding gemaakt van een aantal buurtschappen. Het grondgebied van het huidige kerkdorp Biezenmortel was verdeeld in een viertal buurtschappen, de Zandkant, het Hooghout, 't Winkel en d'n Biezenmortel. Soms werden de buurtschappen weer onderverdeeld in kleinere eenheden van enkele boerderijen. Zo was er op het Hooghout een groepje boerderijen die samen de Scheurenhoeven werden genoemd en kende het Winkel een onderverdeling in Winkelsen hoek, Brabants hoek en "voor op het Winkel". Wij willen u graag meenemen op een historische wandeling door de Biezenmortelse buurtschappen. De bezienswaardigheden in Biezenmortel die hieronder worden genoemd staan ook aangegeven op het bijgevoegde kaartje. De nummers in de tekst verwijzen hier naar.

De Zandkant

De naam Den Santcant komt voor het eerst in 1598 voor. Het is duidelijk dat de naam Zandkant verwijst naar de ligging aan de Drunense Duinen **[1]**. Aan de zuidrand van de zandverstuiving loopt over de Zandkant de Oude Bosschebaan **[2]**. Vroeger was dit een handelsroute van Breda naar Den Bosch, thans staat de weg meer in teken van de recreatie. Gelegen aan de rand van een uniek natuurgebied is het een ideale wandel- en fietsroute. Onderweg kan er gestopt worden bij café Bosch en Duin (onder Udenhout) of café de Rustende Jager **[3]** (op de grens van Udenhout en Biezenmortel). Wil men voor langere tijd in het gebied blijven dan is er nog de mogelijkheid tot kamperen op de camping of bij "de boer"**[4]**.
De akkergronden op de Zandkant lagen ingeklemd tussen de zandverstuivingen ten noorden en een veengebied ten zuiden. De naam d'n Brand **[5]** duidt op de aanwezigheid van veen/turf ter plaatse. De verschillende stegen die door het veengebied liepen lagen er als "dijken". De naam Roeltjesdijk **[6]** herinnert hier nog aan. Deze dijken werden bij het winnen van turf opgehoogd, terwijl de aanliggende percelen tegelijkertijd ten gevolge van de turfwinning en het inklinken daalden. Aan de Oude Bossche baan lagen verschillende oude hoeven. Een aantal van deze hoeven waren pachthoeven. De eigenaren ervan waren geestelijke instellingen, bijvoorbeeld het klooster van Coudewater uit Rosmalen, of rijke burgers uit de steden. Deze lieden hadden het kapitaal om gronden te ontginnen. Om de grond vruchtbaar te maken was het echter wel noodzakelijk, dat de ze voldoende bemest werden. In die tijd was het hebben van voldoende vee voor de produktie van mest noodzaak om het land vruchtbaar te maken. De mest was toen nog een kostbaar goedje, een schril contrast met de huidige situatie !

Bij de bevrijding van Udenhout en Biezenmortel in oktober 1944 zijn diverse van deze eeuwenoude boerderijen verloren gegaan. In die laatste oorlogsdagen heeft de Zandkant volop in de vuurlinie gelegen. Door granaatinslagen zijn diverse boerderijen verwoest. Vanwege de schaarste aan bouwmaterialen in de eerste jaren na de oorlog werden voor de gedupeerde gezinnen noodwoningen gebouwd. Begin jaren vijftig kon dan eindelijk begonnen worden met de definitieve wederopbouw. De boerderijen die in deze tijd gebouwd zijn kregen de naam weder-opbouwboerderij. Voorbeelden van dergelijke boerderijen vindt men aan de Oude Bosschebaan 15 en 16 **[7]**.

Aan de Oude Bosschebaan stond ook de Zandkantse molen, de enige windmolen die Biezenmortel rijk was. Deze molen, die ook wel de Krankentroost werd genoemd, was een standerdmolen. Die waren van hout en waren om een grote houten spil (de standerd) gebouwd. Ze konden rond deze spil naar de wind toe worden gedraaid. Voorbeelden van dergelijke molens zijn nog in Moergestel en Rosmalen te vinden. De molen zal omstreeks 1657 zijn opgericht. In 1885 is deze molen verplaatst naar de hoek van de Biezenmortelsestraat/Runsvoort, achter het pand Biezenmortelsestraat 65. In de jaren twintig van deze eeuw is de oude molen in ongebruik geraakt. De mulder beschikte toen al over een machinale maalderij **[8]** aan de overkant van de straat (thans Biezenmortelsestraat 38/40).

Het Hooghout

Een andere buurtschap is het Hooghout. Dat lag, grofweg, ingesloten door de Gijselsestraat, Hooghoutseweg, Capucijnenstraat en Biezenmortelse-straat. Het zijn de oudste akkergronden van Biezenmortel. Met name aan de Hooghoutseweg lagen diverse grote hoeven. Zo staan op de hoek van de Gijselsestraat en de Hooghoutseweg een drietal boerderijen die samen de Scheurenhoeven **[9]** worden genoemd. Deze waren in vroeger tijden eigendom van de familie van der Scheur. Op het adres Hooghoutseweg 21 staat een boerderij met op de gevel het opschrift "Prinsenhoeve"**[10]**. Deze boerderij dankt zijn naam aan prins Willem V van Oranje, die er in de achttiende eeuw eigenaar van was. De boerderij op nummer 19 is ook een fraai exemplaar **[11]**. Deze hoeve maakte in de achttiende eeuw samen met de naastgelegen hoeve **[12]** op nummer 15 deel uit van de bezittingen van het godshuis genaamd de Heilige Geest in Den Bosch. De opbrengst van deze hoeven werden gebruikt om arme Bosschenaren te ondersteunen. Aan de Hooghoutseweg ligt ook Assisië, een leefgemeenschap voor verstan-delijk gehandicapten **[13]**. Dit instituut is in 1902 gesticht door de broeders Penitenten uit Boekel. De stichting was mogelijk, omdat de rijke mejuffrouw Van Beugen haar drie boerderijen met 45 hectare grond beschikbaar stelde om daar een tehuis voor verstandelijk gehandicapte jongens op te richten. Thans zijn op het terrein, verspreid over leefgroepen, ruim 500 bewoners gehuisvest.

't Winkel

De betekenis van het zelfstandig naamwoord "winkel" is "hoek". Als men

de plattegrond van het Winkel bekijkt ziet men ook dat de wegen op het Winkel een aantal merkwaardige hoeken hebben. De boerderijen op het Winkel zijn in een halve cirkel gebouwd waarbij alle oude boerderijen aan de buitenzijde van de cirkel liggen. De verklaring hiervoor is, dat tot aan het begin van de negentiende eeuw de binnenzijde van de cirkel uit woeste grond (hei- of moerveld of wild grasland) bestond, die gemeenschappelijk werd gebruikt. Aan de Winkelsestraat staan nog enkele mooie oude boerderijen. Een romantisch aandoend boerderijtje **[14]** vinden we aan de Winkelsestraat nummer 16. Dergelijke kleine lage boerderijtjes werden veelal bewoond door boerenknechten die in dienst waren bij de grote boeren elders in het dorp. Een voorbeeld van de woning van een grote boer vinden we aan de Winkelsestraat 25. Deze bijzonder goed bewaard gebleven boerderij **[15]** bestond oorspronkelijk uit twee (later aan elkaar gebouwde) huizen. Verderop in de Winkelsestraat, richting Udenhout, staan nog diverse goed bewaard gebleven boerderijen. Tussen de grote statige boerderijen vinden we nog twee fraai gerestaureerde landarbeiderswoninkjes **[16]**. Als men op de kruising Winkelsestraat/Gommelsestraat wederom richting Loonse en Drunense duinen gaat treft men op de hoek Gommelsestraat/Biezenmortelsestraat een café **[17]** aan. Vanouds draagt dit de naam "'t Gommelen". Al minstens anderhalve eeuw wordt hier bier getapt voor de dorstige passanten maar ook voor de inwoners van het dorp zelf.

D'n Biezenmortel

Met de buurtschap Biezenmortel duidt men de boerderijen aan die aan weerszijden van de Biezenmortelsestraat liggen. Enkele woningen aan die straat in de naaste omgeving van café 't Gommelen vallen hier buiten. Na de stichting van het Capucijnenklooster met bijbehorende parochiekerk ging men de naam Biezenmortel gebruiken ter aanduiding van de nieuwe parochie.
Het gebied aan de noordzijde van de Biezenmortelsestraat was in het algemeen wat lager gelegen en daardoor minder vruchtbaar. De boerderijen daar waren dan ook vaak wat kleiner van omvang dan die aan de overzijde van de straat, die gebouwd waren op wat hoger gelegen land dat al eeuwenlang als cultuurgrond in gebruik was. Zo stond tot begin jaren tachtig nabij Biezenmortelsestraat 20 een boerderij die bekend stond onder de naam "Slijkhoef"**[18]**. Oorspronkelijk stonden aan weerszijde van deze hoeve ook nog grote schuren, waarin de geoogste gewassen konden worden opgeslagen. Deze stokoude boerderij was het enige rijksmonument van Biezenmortel. Naast de Slijkhoef stond tot in de jaren vijftig een boerderij die wellicht nog veel ouder geweest moet zijn. Zij **[19]** wordt reeds in 1231 in oude akten genoemd. Op een oude foto van deze hoeve zien we, dat aan het oude woongedeelte later een nieuw bedrijfsgedeelte is gebouwd. Let ook op de lage zijmuren! Op de foto is ook te zien, dat de voordeur in de korte gevel staat. Boerderijen van dit type zijn te beschouwen als de oorspronkelijke Brabantse boerderij. Pas in de achttiende eeuw werd de voordeur verplaatst naar de lange gevel en ontstond de zogenaamde langgevelboerderij.
De naam Capucijnenstraat dateert van na de stichting van het klooster. Voorheen stond de straat, toen nog een zandpad, bekend als "de Dreef".

Aan weerszijde van de weg stonden eikebomen, volgens een akte uit 1809 426 stuks. Er kan derhalve gesproken worden van een mooie laan. Aan deze laan stond wellicht de oudste hoeve van Biezenmortel: de Vorselaar**[20]**. In de akte uit 1809 wordt deze hoeve als volgt omschreven: "het al oud adellijk huijs genaamd Vosselaar, met stal, schuur, schop, bakhuijs, hof, boomgaard, akker- en weiland, broek en heij, straatselvelden met opgaande bomen en houtgewassen groot omtrent 127 lopense (ruim 21 hectare). De hoeve was een leengoed van de hertog van Brabant. De geschiedenis van de hoeve is terug te voeren tot het begin van de veertiende eeuw. Eigenaar is dan ridder Jan Volkaert II uit het dorp Malle tussen Turnhout en Antwerpen.
Eindpunt van deze historische wandeling is het iets verderop in de Capucijnenstraat gelegen voormalig klooster nu groepsakkommodatie Beukenhof.

COLOFON

Dit boekje is tot stand gekomen door een samenwerking van Stichting Heemcentrum 't Schoor en Beukenhof Biezenmortel

Eindredactie

De eindredactie van dit boekje was in handen van Frank Scheffers.

Lay-out

De lay-out werd verzorgd door Wim Maarse en Frank Scheffers.

Bronnen

De voornaamste bron voor deze publikatie is het boek "Over d'n Biezen-mortel. Dit boek werd in 1993 gepubliceerd door Heemcentrum 't Schoor. Het schrijversteam bestond uit Harrie van den Bersselaar, Kees van den Bersselaar, Frans van Iersel, Ton de Jong, Kees van Kempen, Annie van Roessel-Kolen en Frank Scheffers. Het 256 pagina's tellende boek is inmiddels uitverkocht.

Fotomateriaal

De in dit boekje opgenomen foto's zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de persoonlijke collectie van Kees van den Bersselaar en Annie van Roessel-Kolen.

Drukkerij

Drukkerij Elka B.V. heeft de tekst gezet in het lettertype helvetica en gedrukt op 135 grams houtvrij half mat mc papier. De omslag is gedrukt op 240 grams houtvrij mc papier.

Oplage

De eerste oplage van dit boekje is 3000 stuks

Verkrijgbaarheid

Voor gasten van Beukenhof is dit boekje aldaar verkrijgbaar. Andere geïnteresseerden kunnen het boekje bestellen bij de secretaris van Heemcentrum 't Schoor Blesterd 5, 5071 AE Udenhout, telefoon 013-5112212.

Logo van 't Schoor